

KEÇECİ-ZÂDE İZZET MOLLA'NIN YAZDIĞI TARİH MANZUMELERİ

THE CHRONOGRAMS OF KEÇECİ-ZÂDE İZZET MOLLA

Ebubekir S. ŞAHİN¹

Özet: Keçeci-zâde İzzet Molla (1785-1829) yazdığı iki divan ve üç mesnevi ile 19. yüzyılın önde gelen divan şairlerindedir. Divanlarında yer alan tarih manzumeleri ile yaşadığı zamanın önemli olaylarına ışık tutan şairin tarihleri pek dikkat çekmemiştir. Oysa onun yazdığı tarih manzumeleri 2000 beytin üstündedir. Bu beyit sayısı ortalama bir divan şairinin yazdığı tüm şiirlerden fazladır.

Osmanlı'nın son ve en kritik döneminde, II. Mahmud zamanında yaşanmış olayları kayda geçiren İzzet Molla'nın tarih manzumeleri, dönemin sosyolojisi, sanat tarihi, askeri, siyasi ve kültürel faaliyetleri üzerine yapılan çalışmalara yol gösterici mahiyettedir.

Bu çalışmada söz konusu tarih manzumeleri, yapı ve içerik bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Keçeci-zâde İzzet Molla, tarih düşürme, tarih manzumesi, II. Mahmud dönemi, Osmanlı tarihi, ebced.

Abstract: Keçeci-zâde İzzet Molla (1785-1829), is one of the most prominent poets in the 19th century by his two divans and three mathnawis. Even though chronograms existing in his divans shed light on the important events in his term, the poet's chronicles side was not paid attention. However his chronograms are more than 2000 couplets. This count is much more than whole poems of an average divan poet.

İzzet Molla's chronicle poems which recorded the events happened in the reign of Mahmud II, the last and the most crucial period of Ottoman Empire, provide guidance for researchers who study on sociology, art history, military, political and cultural activities of the term.

In this work, chronicle poems of Keçeci-zâde İzzet Molla were analysed in terms of structure and content.

Keywords: Keçeci-zâde İzzet Molla, chronogram, age of Mahmud II, Ottoman history, enumeration by letters.

Ebced hesabı ile tarih düşürme, Türk edebiyatında oldukça ilgi görmüş bir edebî sanattır. Şairlerin eserlerini kutsal ve abidevî mekânların en göz alıcı yerlerinde ebedileştiren bu sanat, denilebilir ki her divan şairinin ilgisini çekmiş, giderek artan bir ilgiyle ve zamanla çeşitli biçimler kazanarak ince ince

¹ Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ebubekir.sahin@gmail.com

işlenmiştir. Türk edebiyatında tespit edilen ilk örnekleri 13. yüzyıla kadar giden² bu sanatın artık eski ilgiyi görmese de halen sürdürülmekte olduğu söylenebilir.

Türk edebiyatında, tarih düşürme sanatının yaygınlık kazanması, İstanbul'un fethinden sonradır. Fatih döneminin önemli isimlerinden biri ve ilk İstanbul şehremini olan Hızır Bey'in öncülüğünde divan edebiyatında bir sanat olarak işlenmeye başlayan *tarih düşürme* geleneği XVIII. yüzyılda "altın çağı"na kavuşmuş ve yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Adanalı Sürürî (ö. 1229/1813-14) ile zirveye çıkmıştır. Kaynaklarda "müverrih" olarak anılan Seyyid Osman Sürürî, 2000'e yakın tarih manzumesiyle bu alanda eşsiz bir konuma sahiptir.³

Sürürî-i müverrih kim uyurken bulmasa târîh
ğamından bir daği varmazdı aşlâ 'âlem-i h'âba
te'essüf eyleyüp üstâzına 'İzzet didi târîh
Sürürî'nün vefâtı mücib-i hüzn oldı aḥbâba (1229) (VI/XC) *

سرورينك وفاتي موجب حزن اولدى احبابه

dizelerinin sahibi İzzet Molla'nın söylediği tarihler, onun yazdığı *Bahâr-ı Efkâr* ve *Hazân-ı Âsâr* adlı iki divanında önemli bir yer tutmaktadır. "Târîh-i vefât-ı Sürürî-i şâ'ir üstâz-ı fakîr" başlığıyla *Bahâr-ı Efkâr*'da yer alan bu *tarih kıt'ası* da şairin "Müverrih Sürürî" ile olan ilişkisini göstermek açısından önemlidir.⁴

Keçeci-zâde İzzet Molla'nın biri, kırk yaşına kadar yazdığı şiirlerden oluşan ve bizzat şairi tarafından tertip edilmiş; diğeri, bundan sonraki dört yıllık

² İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay. İstanbul 1992, s. 122-127.

³ Yakıt, *age.* s. 127-130, 198-220.

* Bu makalede gösterilen şiir ve beyit numaraları için bkz: Ebubekir Sıddık Şahin (2005). *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Parantez içerisinde Romen rakamlarıyla gösterilen ilk numara, şiirin divan içerisindeki bölümünü, ikinci numara da şiirin o bölümdeki sırasını göstermektedir. *Bahâr-ı Efkâr* için herhangi bir kısaltma kullanılmamış, *Hazân-ı Âsâr*'a yapılan atıflarda ise HA. Kısaltması kullanılmıştır. Örneğin (*HA./II/III*) kısaltması şu anlama gelmektedir: "*Hazân-ı Âsâr*, II. Bölüm (Tarih Kıt'aları), III. Kıt'a," Başında *HA.* kısaltması bulunmayan şiirler *Bahâr-ı Efkâr*'ın ilgili bölüm ve şiirini göstermektedir.

⁴ Sürürî tarafından tertip edilen ve daha sonra İzzet Molla dahil bir çok şairin katkılarıyla zenginleşen Sürürî Mecmuası 1299 /1881 yılında Ahmed Cevdet tarafından yayımlanmıştır. İzzet Molla'nın Sürürî ile olan ilişkisini gösteren bu eserde Molla'ya ait 93 tarih manzumesi bulunmaktadır. Bkz: Ahmed Cevdet, *Mecmua-i Sürürî*, İstanbul 1299/1881; Ayrıca bkz: Rıdvan Canım, "Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürürî" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2009, 13/2, 105-120.

Keçeci-Zâde İzzet Molla'nın Yazdığı Tarih Manzumeleri

sürede -ölümüne kadar- yazdığı ve sonradan tertip edilen şiirleri içeren iki divanı vardır. *Bahâr-ı Efkâr* ve *Hazân-ı Âşâr* adını taşıyan bu iki divanındaki şiirlerin toplamı 10.000 beyti geçmektedir.⁵ Şairin yazdığı, 4167 beyitlik *Mihnet-keşân*⁶ ve yaklaşık 300'er beyitlik *Gülşen-i Aşk*⁷ ve *Nâz u Niyâz* mesnevîleri de hesap edildiğinde onun "velûd" bir şair olduğu söylenebilir.

Bu makalede, onun diğer şiirleri kadar dikkat çekmemiş ancak tüm şiirleri içerisinde önemli bir yere sahip olan tarih manzumeleri, biçim ve içerik yönünden değerlendirilecektir.

İzzet Molla'nın divanlarındaki şiirler içerisinde 2000 beyti aşan tarih manzumeleri, hem şairin siyâsî ve edebî kişiliğine hem de dönemin tarihine ve sosyo-kültürel yapısına ışık tutması bakımından önemlidir.

İlk divanı *Bahâr-ı Efkâr*'ı 12 bölüm halinde tertip eden şairin söz konusu divanındaki IV., V. ve VI. bölümler tarih manzumelerine ayrılmıştır. Bu bölümlerdeki konular ve şiir sayıları şu şekildedir:

IV. Bölüm, Sultan II. Mahmud tarafından yaptırılan çeşitli yapılar ile saray mensuplarının doğum, ölüm ve tahta çıkışları için yazılan *tarih manzumeleri* (1'i Farsça, toplam 142 şiir),

V. Bölüm, Devlet büyüklerinin atama ve azilleri ile çeşitli olaylar hakkında yazılmış *tarih manzumeleri* (1'i Farsça, 1'i Arapça toplam 80 şiir),

VI. Bölüm, Vefatlar için yazılmış *tarih manzumeleri* (1'i Farsça, toplam 97 şiir).

İzzet Molla'nın ölümünden sonra beş bölüm halinde tertip edilen *Hazân-ı Âşâr*'ın ise II. Bölümünde 33'ü çeşitli binaların yapım ve onarımı hakkında, 6'sı atama ve vefat içerikli toplam 39 *tarih manzumesi* bulunmaktadır.

Kendi yaşadığı dönemdeki siyasal ve sosyal olaylara, yapım ve onarım faaliyetlerine, önemli devlet ve ilim adamlarının idarî ve ilmî yükselişlerine, çeşitli konumdaki insanların doğum ve ölümlerine *tarihler yazan* İzzet Molla'nın divanlarındaki *tarih* bölümlerinde toplam 358 *tarih manzumesi* vardır. Beyit sayıları 2-28 arasında değişen bu manzumelerin toplam beyit sayısı 1943'tür. *Bahâr-ı Efkâr* dibacesinde divanın tertibi için yazılan 11 beyitlik *tarih kıt'ası*, padişaha sunulan *kasideler* bölümündeki 54 beyitlik 1 *kaside-i tarihiye* (II/I) ve

⁵ E. S. Şahin, *age*.

⁶ Ali Emre Özyıldırım (2007), *Keçeci-zade İzzet Molla and Mihnet-Keşan, Part1-2. The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University. Sources of Oriental Languages and Literatures 81-81.*

⁷ Barış Karacasu (2009), "Keçeci-zâde İzzet Molla ve Gülşen-i Aşk'ı", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2*, Winter, s.690-726.

Musammatlar bölümünde Vehhabî isyanının bastırılması dolayısıyla yazılan 10 bentlik *muhammes tarih* ve divanın sonunda Bakî mezarlığındaki sahabe mezarları üzerine yapılan kubbeler için yazdığı 5 beyitlik *kıt'a* ile birlikte toplam 366 *tarih manzumesi*nin beyit sayısı 2038'i bulmaktadır.

İzzet Molla'nın divanlarında yer alan en eski *tarih manzumesi*, şairin babasının ölüm yılı olan 1214/1799-1800'ü gösteren 2 beyitlik *kıt'a*dır. Bu yılda şair henüz 14 yaşındadır. Bundan sonra yazılan *tarihler* ise 1221/1806 yılından başlamaktadır. Şairin babası öldüğü günlerde şiirle ilgilendiği konusunda kaynaklarda bir bilgi yoktur. Aksine onun şiire babasının ölümünün ardından, yaşadığı bunalım sonucunda başladığı kayıtlıdır. Dolayısıyla bu şiirin sonradan yazıldığını söylemek mümkündür. Bu durumda İzzet Molla'nın *tarih* düşürmeye 1221/1806 yılında başladığı söylenebilir. Son *tarih manzumeleri* ise 1244/1828-29 yılına aittir. Bilindiği gibi İzzet Molla 1245 yılının ikinci ayında (Safer) ölmüştür (Ağustos 1829). Bir başka deyişle İzzet Molla'nın III. Selim döneminin son yılında başlayan *tarih* düşürme süreci, IV. Mustafa'nın bir yıl iki ay süren saltanatı ve II. Mahmud döneminin ilk 22 yılını kapsamaktadır. Bu süre toplam 24 yıldır.

II. Mahmud'a sunduğu bir *kasidesinde* şair, yazdığı *tarih manzumeleriyle* şöyle övünür:

benem ol şâ'ir-i mâhir ki bundan bellidür kıadrüm
degülken hürmetüm vâcib hıdv-i nükte-dân üzre
yazup altun kalemle nâmımı kıazdırdı mermerde
niçe hayrât-ı şâhâne niçe 'âli mekân üzre
yazıldı nâm-ı vâlâsı o şâhuñ Şaḫratullâh'a
kıazıldı nazm-ı târiḫüm meḫâf-ı kıudsiyân üzre
felekde kimseye bu murḡ-ı devlet şalmadı sāye
kimüñ yazdırdı nazmın zıll-i Mevlâ saye-bân üzre
o ebvâba kim itmez ser-fürü erbâb-ı dânişden
bu ma'nâdan tefavvuk eyledüm hep şâ'irân üzre (II/II, 54-58 by.)

Tarih Manzumelerinin İçeriği

Şairlerin divanlarında yer alan *tarih manzumeleri* birer edebiyat ürünü olarak taşıdıkları anlam yanında mimarî, sanat tarihi, kültür tarihi, siyasal tarih, halk bilimi, din ve düşünce tarihi gibi pek çok alanda günümüz araştırmacılarına önemli veriler sağlayan bir niteliğe sahiptir.

Keçeci-Zâde İzzet Molla'nın Yazdığı Tarih Manzumeleri

Başta padişahın yaptırdığı kasır, sahilsaray, mahfil, divanhane, bend, suyolu, tekke, semahane, mehterhane, cami, çeşme, kabristan, havuz, tersane, un anbarı, cebehane, palanka, tabya gibi yapılar için çok sayıda *tarih manzumesi* yazan İzzet Molla, cülus ve çeşitli makamlara yapılan atamalar ile doğum ve ölüm tarihleri dışında değişik konularda *tarih manzumeleri* kaleme almıştır. Şair, padişahın kabza (okçuluk icazeti) alması, İran'dan sefir gelmesi, vakfiye, ev satın alma, sakal bırakma, evlilik, sünnet, bayram tebriki, ramazan tebriki, kuyruklu yıldız görülmesi, intihar, veba salgını ve sevgiliden şikâyet gibi konuları *tarih manzumelerinde* işlemiştir.⁸

Yine bu *tarih manzumelerinden* edebiyat araştırmaları için, şairin kültürel ve siyasal çevresiyle ilgili çok önemli veriler elde etmek mümkündür. İzzet Molla, Enderunlu Vâsıf (ö. 1240/1824) (VI/V), İhyâ (ö. 1228/1813) (VI/XII), Sünbül-zâde Vehbî (ö. 1224/1809) (VI/XXXII), Vak'a-nüvis Pertev (ö. 1222/1807) (VI/LXIII) ve Sürûrî (ö. 1229/1813-14) (VI/XC) için *tarihler* yazmıştır. Sürûrî'den üstad olarak bahseden İzzet Molla, Enderunlu Vâsıf için yazdığı 7 beyitlik *tarihinde* onun ölmeden kısa süre önce yanan evini ve bu yangında yok olan *Gülşen-i Efkâr* adlı divanını hatırlatmaktadır. Şeyhülislâm Es'ad Ahmed Efendi'nin *mektubîsi* olan ve İhyâ mahlasıyla şiirler yazan hattat şair Seyyid Şerif Yahyâ Efendi ve "reisü'ş-şuarâ" Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin uzun süre yaşadıkları da İzzet Molla'nın *tarihlerinden* anlaşılıyor.

Osmanlı'nın artık yüzünü Batı'ya döndüğü, Modernleşme ve batılılaşma yolunda önemli düzenlemelerin yapıldığı bir dönemde yazılan bu *tarihler* devletin, dolayısıyla şairin siyasal tercihleri konusunda önemli ipuçları vermektedir. Şair, *Bahâr-ı Efkâr*'ı Yeniçeri Ocağı kaldırılmadan kısa süre önce tertip etmiştir. O güne kadar meşru bir kurum olan Ocak için yapılan yapım ve onarım faaliyetleri dolayısıyla çeşitli *tarihler* yazan İzzet Molla, bunları divanına almış ancak, Ocak kaldırılınca bu *tarihleri* de divanından çıkarmayı düşünmüştür. Sonunda her *tarih*'nin başına "*Ocağ-ı mağhûrûn küfrân-ı ni'metlerine delil olmağla tahrîrden ictinâb olunmadî*" ya da "*Bu dağî küfrân-ı ni'met-i ocağ-ı mülgâya delâlet itdiginden tahrîr olunmuşdur*" gibi açıklayıcı notlarla şiirlerine divanında yer vermesinin gerekçelerini yazma zorunluluğu duymuştur (IV/XXIV, XXX, XXXVI, LXXXIII, LXXXIV, LXXXV). Bektaşî dergâhının tamiri için yazdığı *tarih* için de aynı kaygılarla "*Bu dağî maşlahat-ı mezkûreye binâ'en ibkâ olunmuşdur*" açıklamasını yazmıştır (IV/XXXVII). Yine askeri alanda yapılan faaliyetler de İzzet Molla'nın *tarihleri* arasında önemli bir

⁸ İzzet Molla'nın ebced hesabını tarih düşürmek dışında da kullandığı görülmektedir. *Bahâr-ı Efkâr*'daki bir matla'mda "Birdür hisâb olunsa 'aşk-ı ebedle 'İzzet' (Mus. 93. matla') diyerek kendi adı ile *aşk-ı ebed* tamlamasının sayısal değerinin eşit oluşuna dikkat çekmektedir. Şairin yeğeni Leyla Hanım da, dayısının gurbette ölümü üzerine yazdığı duygu değeri yüksek mersiyesinde bu dizeye atıfta bulunarak "'Aşk-ı ebedle eyle hisâb ism-i 'İzzet'i / Yakmaz mı cânî meş'ale-i nâr-ı firâti" demektedir. *Divan-ı Leylâ Hanım*, s.17.

yer tutar. *Bahār-ı Efķār*'da tabya, palanka, sur, mehterhane, baruthane, tūfenghane, cebehane, tersāne gibi askeri tesislerin onarım ve yapımı konusunda toplam 35 *tarih manzumesi* vardır. *Ĥazān-ı Āşār*'da ise, çoğu yeni ordu için yapılmış kışlalar ve askeri alanda yapılan faaliyetler için toplam 11 *tarih manzumesi* bulunmaktadır.

İzzet Molla'nın 28 *tarih manzumesi* de şehitler hakkındadır. Çeşitli devlet görevlerinde bulunan kişilerin ayaklanmalar ya da başka siyasal nedenlerle öldürülmeleri onun *tarih*lerinde dile getirilmiştir. Ancak Halet Efendi gibi idam edilen bazı kişiler için İzzet Molla'nın "şehit" kelimesini kullanmaması da dikkat çekicidir. Şair çok sevdiği ve sohbet arkadaşı olduğu Halet Efendi için bir *mersiye* yazamamıştır ama, şu 5 beyitlik tarih *kıt'ası* adeta bir *mersiyeyi* andırmaktadır:

bir kerre ölme yoħsa dünyā ider ferāmūş
‘ākıl ümīd ider mi fevtinde mātem olsun
teskīn ider mi derd-i dünyāyı şehd-i iķbāl
hīç zahma semm-i mūhlik mūmkin mi merhem olsun
Ĥālet Efendi işte ‘azm eyledi behişte
isterse ĥaşmı dünyā a‘dāsı ‘ālem olsun
ben nān u ni‘metiyle dil-sīrem itmēm inkār
yā Rab o zāt-ı mūkrım ‘uķbāda mūkrēm olsun
gitdi o kān-ı himmet tārīķ yazdı ‘İzzet
Ĥālet Sa‘īd Efendi pīrāna hem-dem olsun (1238) (VI/XVIII)

حالت سعید افندی پیرانه همدم اولسون

İzzet Molla'nın bir hayālının (karagözcü) ölümüne yazdığı *tarih* de halk kültürü açısından önemlidir (VI/XV). Yine, Müslüman olduktan kısa süre sonra intihar eden bir doktor için yazılan *tarih* de dikkat çekicidir (VI/III).

İzzet Molla'nın *tarih*leri, din ve tasavvuf konusunda da kayda değer bilgiler içermektedir. Sultan II. Mahmud'un yönetimi iki aşamada değerlendirilir:

İlk aşama, padişahın tahta çıkışından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına kadar (1808-1826) geçen on sekiz yıllık süreçtir. Bu süreçte padişah ılımlı bir politika izlemiştir. Yapacağı önemli değişiklikler için hazırlık evresi olarak kabul edilebilecek bu dönemde padişah, özellikle Mevlevî tarikatına yakın durmuş ancak diğer tarikatlarla de iyi ilişkilerini sürdürmüştür.

İkinci aşama, padişahın reform niteliğindeki uygulamalarının görüldüğü dönemdir. Bu dönemde ordu yapısından kendi kıyafetine kadar önemli değişiklikler yapmış ve sonunda adı "gâvur padişah"a çıkmıştır. II. Mahmud, Bektaşilik dışındaki tarikatlarla, özellikle Mevlevîlik ve Nakşebendîlikle iyi ilişkilerini bu dönemde de sürdürmüştür.⁹ İzzet Molla'nın *tarih*leri padişahın bu uygulamalarının kanıtları niteliğindedir. Şair, tekke ve türbelerle ilgili yapım onarım işleri için 11 *tarih manzumesi* yazmıştır. Bunlar içerisinde Konya'daki Mevlana Türbesi'nin yenilenmesi (IV/III), Bektaşî dergâhının tamiri (IV/XXXVII) ve Kulekapısı'ndaki Mevlevî dergâhına hünkâr mahfili yapımı için yazılan *tarih*ler (IV/XLV) dikkat çekicidir. Padişahın 1826 öncesinde yaptırdığı camiler de İzzet Molla'nın tarihleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Kumkapı (IV/XVIII), Tersane (IV/XIX), Kartal (IV/XXVI), Tarabya (IV/XLVI), Tophane (IV/LXVI, LXVII, LXVIII, LXIX, CXXXII, CXXXIII, CXXXIV, CXXXV, CXXXVI), Galata sarayı (IV/LXXXII) ve Kal'a-i Nev (IV/XCV, XCVI) camilerini yaptıran padişah, Emir Buharî (IV/LIV) Camii'ni yenilemiş ve Beylerbeyi'ndeki Abdülhamid Han Camii'ne iki minare ve çeşme yaptırmıştır (IV/LXI). Bu manzumelerden II. Mahmud'un, saltanatının ilk döneminde İstanbul dışında da Kahire (IV/CXXXVI) ve Yergöği'nde (IV/LXXXVII) iki cami yaptırdığı anlaşılmaktadır. *Hazân-ı Âşâr*'da cami yapımı için yalnızca bir *tarih* vardır (HA.II/I). Padişahın 1826 yılında "Vak'a-i hayriye" ile başlayan ikinci döneminde türbe, dergâh gibi yapıların inşa ya da onarımı için *Hazân-ı Âşâr*'da herhangi bir *tarih* yoktur. İzzet Molla'nın, bu dönemin ilk yıllarına rastlayan *tarih*leri, yapılaşmanın özellikle askerî alanda olduğunu göstermektedir.

Bahâr-ı Efkar'ın "Tevârîh Berây-ı Vuķû'ât" başlıklı bölümünde 80 şiirden 40'ı atama (nash) tarihidir. 1 *tarih* de görevden alma (azil) konusundadır (V/LXVI). Bu manzumelerden 16'sı devlet büyükleri tarafından yaptırılan çeşme, cami ve türbe gibi yapılar için yazılmıştır. Ser-berber-i Şehriyarî Ali Ağa'nın 2 vakfiyesi (V/IX, XI), Yahyâ Bey'in yalı satın alması (V/IV), İran'dan sefir gelmesi (V/LXVII), kuyruklu yıldızın görülmesi (V/LXVIII), evlilik (V/XLV, LXIX, LXXIV), doğum (V/XXIII, XXIV, XXXVI, LXXI), sakal bırakma (V/LI, LXXIII), sünnet (hitan) (V/LXXXIII) gibi konularda yazılan *tarih*ler de bu bölüm içerisinde toplanmıştır. Bu bölümde sevgilinin tavrından şikâyet konulu ilginç bir *tarih* de vardır:

Târîh Der-Şikâyet-i Tavr-ı Cânân

maḥrem-i derd-i derûn olmadı ancak ol şûḥ

⁹ H. Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul 2003, 679-689.

söyledi ‘āleme esrārımı aġyār benüm

remz ider cevriñi ‘İzzet şü mücevher târîh

tuymadı kendine yār oldıġımı yār benüm (1222) (V/LXXX)

طويمدى كندينه يار اولديغىمى يار بنم

İzzet Molla'nın, vefatına *tarih* yazdığı kişiler arasında önemli devlet adamları ve onların akrabaları (VI/X, XIII, XV, XVI, XX, XXII, XXVII, XXXV, XLVII, LXI, LXXVII, LXXVIII), şairin kendi akrabaları (VI/VIII, LXIX), kitapçı (VI/I), şeyh (VI/VII, XXIII, XXVI, XXX, LXXXI, LXXXII, XCV, XCVI), genç yaşta ölen bir kız (VI/IX), karagözcülük yapan bir berber (VI/XXV), cariyeler (VI/XXXIX, XXIX, L) şair Sürürî'nin kızı ve eşi (VI/LI, LXXV) gibi yakın çevresinden kişiler de bulunmaktadır. Şairin veba yılı olarak tanımladığı 1237/ 1821-22 yılı için yazdığı *tarih manzumesi* ilginçtir. Şair bu yılda ölen herkes için ortak bir *tarih* yazmıştır:

yazılsa her birine el virür şü târîhüm

na‘ım-ı cenneti kıldı Maķām-ı İbrāhîm (1237/1821-22) (VI/ XXVIII)

نعيم جنتى قیلدى مقام ابراهيم

İzzet Molla'nın Şeyh Kemal Efendi'nin vasiyeti üzerine yazdığı tarih de şairin yaşadığı dönemde “müverrih” olarak sağladığı ünü göstermek açısından önemlidir:

târîh-i fevtin itdi ‘İzzet baña vaşıyyet

tekmîl kıldı devrin Seyyid Kemâl Efendi (1234/1818-19) (VI/VII)

تكمیل قیلدى دورین سید کمال افندی

Daha önce de belirtildiği gibi *Hazān-ı Āşār*'daki tarihler genelde askerî alanda yapılan yeniliklerle ilgilidir. Bu divançede *kasideler* kadar *tarih manzumeleri* de, II. Mahmud'un yeniliklerini belgelemek açısından, önemlidir. II. Mahmud Yeniçeriliği ortadan kaldırdıktan sonra hemen yeni düzenlemeler yapmaya koyulmuştur. Bir yandan askerlerinin eğitime önem veren padişah öte yandan toplumun eğitimi konusunda kayda değer uygulamalara başlamıştır. Askerî eğitim dışında ilk uygulama "Mekteb-i Tıbbiye"nin açılmasıdır. Avrupa'dan gelen hekimlerin ders verdiği bu okulun dili kısmen Türkçe kısmen de Fransızcadır.¹⁰ İzzet Molla, daha sonra kendi oğlunun da (Fuad Paşa)

¹⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK. Yay. Ankara 1991, s. 86.

kaydolacağı bu *mekteb-i irfân*'a bir tarih yazmış ve yapılan yenilikleri övmüştür (HA. II/III).

tıfl-ı mekteb-veş qalür yanında Hârünü'r-Reşîd
bahş açılsa mebhâş-i iz'ân-ı Hân Maḥmûd'dan
çıkmadı bir şey ki andan olmaya dünyāya ḥayr
çok tefe''ül eyledüm dîvân-ı Hân Maḥmûd'dan
dür gibi ez-cümle bu dâr-ı hüner Ṭop-ḥâne'de
oldı peyda qulzüm-i iḥsân-ı Hân Maḥmûd'dan
cündine ta'lim-i ceng eṭfâline ta'lim-i 'ilm
olmada elṭâf-ı bî-pâyân-ı Hân Maḥmûd'dan
'İzzetâ üstâd-ı her fendür n'ola bu nazm ile
âferîn me'mûl idersem şân-ı Hân Maḥmûd'dan
cevher-i 'ilmüñ açıldı kâni bu târiḥde
dersi gel al mekteb-i 'irfân-ı Hân Maḥmûd'dan (1242/1827)

درسی گل ال مکتب عرفان خان محموددن

İzzet Molla'nın ser-askerlere konut olarak verilmek üzere eski bir sarayın yeniden düzenlenmesine yazdığı *tarih manzumesi*, yapılan köklü değişiklikler hakkında kayda değer bilgiler içermektedir.

oldı ma'müresi sulṭân-ı cihānuñ dünyā
itdi şanmañ yalıñuz eski serāyı iḥyā
gül gibi tâzelenüp devlet-i Āl-i 'Osmân
buldı bu gül-şen-i köhne yeñiden neşv ü nemā
vaz'-ı qânûn-ı mücedded ile Sulṭân Maḥmûd
ya'nî bu devleti itdi temelinden inşā
şeh-nişîn eyledi qânûnı serāy-ı mülke
der ü dîvârın idüp menhec-i şer' üzre binā
şevket ü nuşret ile 'asker-i mansûr yazup
eyledi küngüre-i 'arşa o şeh naşb-ı livā
kılup iḥsân bu serāyı didi qânûnında

anda sâkin ola ser-‘asker olan her paşa

.....

‘İzzetâ uydı der-i fethe medeng-i târîh

yed-i nuşretle güşâd ide bu bâbı Mevlâ (1243)

يد نصرتله گشاد ايده بو بابى مولى

İzzet Molla'nın en meşhur tarihi hiç şübhesiz Yeniçeri Ocağının kaldırılması üzerine söylediği ve *Hazân-ı Âsâr*'da yer alan kıt'adır:

tecemmü' eyledi meydân-ı lahme

idüp küfrân-ı ni‘met nice bâğî

ķoyup ķaldurmadan ikide bir âh

ķazan devrildi söndürdi ocağı (1240+1)

قران دورلدي سوندردي اوجاغي

Tarih Düşürme Usulleri

İzzet Molla manzumelerinde, tüm harflerin sayı değerinin toplamıyla tarihi veren *tam tarih*, yalnızca noktalı harflerin toplamıyla tarihi veren menkût (mu‘cem/ mücevher/cevherî/cevherdâr) *tarih*, bir dizedeki tüm harfler tarihi tam olarak vermediğinde eksiklik veya fazlalığın bir önceki dizede giderildiği *ta‘miyeli tarih*, bir beyitteki harflerin sayı basamaklarına göre kümeler halinde bir araya getirilmesi ve beyit içerisinde birbiriyle toplanması yoluyla oluşan *nakl-i diğer usûlüyle tarih*¹¹, kelime grubu ve tamlamalar biçimindeki *tarih* çeşitlerini kullanmıştır. Yine şairin Nâbî'ye *nazire* olarak yazdığı 5 beyitlik *menkût tarih kıt'asının* da her dizesi aynı tarihi vermektedir (V/XXII).

Bahâr-ı Efkâr'ın "Tevârîh-i maşşûşa-i şâh-ı devrân" başlıklı IV. bölümünde, 58 *tam tarih*, 36 *menkût tarih* ve 8 *ta‘miyeli tarih* vardır. Bu manzumelerden birinde *tarih beytinde* bir dize *tam*, ikinci dize *menkûtur* (IV/III). 3 manzumede de son beytin her iki dizesi aynı tarihi vermektedir.

"Tevârîh berây-ı vukû‘ât" başlıklı V. bölümde 56 *tam tarih*, her dizesi aynı tarihi veren 5 beyitlik bir *kıt'a* (V/XXII) ile birlikte toplam 31 *menkût tarih*

¹¹ İsmail Yakıt bu tür tarihleri "Aktarmalı Kümelerle Tarih" başlığı altında ele almaktadır. Bu aktarma tarih mısralarındaki birler (âhâd), onlar (‘aşrât) ve yüzler (mi‘ât) hanelerine tekabül eden harflerin sayı değerlerinin oluşturduğu kümelerin birbirine aktarılması yoluyla elde edilmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yakıt, age. s. 362.

Keçeci-Zâde İzzet Molla'nın Yazdığı Tarih Manzumeleri

vardır. İzzet Molla'nın tarihleri içerisinde “sanatlı tarihlerin en zoru olarak kabul edilen” *nakl-i diğer usulüyle* de 2 *tarih kıt'ası* vardır (V/III, VII). Bu manzumelerdeki *tarih beyt*inin her dizesi *tam tarihi* vermektedir. Ayrıca bu iki dizede bulunan birler, onlar ve yüzler basamağındaki sayı (harf) kümeleri birbiriyle toplandığında 8 farklı biçimde aynı tarih elde edilmektedir. Bu bölümdeki *tam tarih*lerden biri, dize içerisindeki bir tamlamadır (V/XLVIII).

Ölüm tarihleri ile ilgili VI. bölümde 70 *tam tarih*, 24 *menkût tarih* ve 5 *ta'miyeli tarih* vardır. Bir *tarih beyt*inde ise aynı tarih hem dizenin menkût harfleri hem de redifteki tüm harfler sayılarak elde edilmektedir (VI/XCIII).

Bu bölümde en ilginç *tarih*, üç şairin birlikte yazdıkları "Tārīḥ-i şehâdet-i 'Alem-dâr Muştafâ Paşa" başlıklı 2 beyitlik *kıt'adır*. Sultan II. Mamud'u tahta çıkaran Ruscuk âyânı Alemdar Mustafa Paşa, sadrazamlığından üç buçuk ay sonra çıkan Yeniçeri isyanında intihar edince, İzzet, İzzî ve Sürürî birlikte bir *tarih* yazarlar.

şadr-ı a'zam eyledi ser-ḥadd-i dünyâdan sefer

herc ü merc oldu yine gitdi nizâm u intizâm

‘İzzet ü ‘İzzî Sürürî söyledük târîḥini

Muştafâ Paşa şehîden eyledi ‘adni maḳâm (1223/1808) (VI/LXXII)

مصطفى پاشا شهيدا ايلدى عدنى مقام

İzzet Molla, Alemdar'ın ölümüne bir *tarih* daha yazmıştır (VI/LXXVI). Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünün üzerinden 20 yıl geçmesine rağmen, nerede olduğu bilinmeyen mezarı ancak Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra bulunabilmiştir. İzzet Molla *Hazân-ı Âşâr*'da bu olayı anlatır ve yukarıdaki *tarih dizes*ini tekrarlar:

‘İzzet ol demde dimişdüm riḥleti târîḥini

Muştafâ Paşa şehîden eyledi ‘adni maḳâm (1223/1808) (HA. III/III)

مصطفى پاشا شهيدا ايلدى عدنى مقام

Yine Yeniçeriler tarafından öldürülen Hâmid Tahsin Efendi'nin mezarı da ölümünden yirmi yıl kadar sonra yapılmış ve İzzet Molla daha önce yazdığı (VI/XLIX) *tarih dizes*ini bu kez onun mezarı için tekrar etmiştir.

‘İzzet dimişdi fevtine târîḥ-i cevherî

Tahsîn Efendi cennet-i ‘adni maḳâm ide (1223/1808) (HA. III/IV)

تحسين افندى جنت عدنى مقام ايدو

Hazān-ı Āşār'da iki bölüm olarak toplanan *tarih manzumelerindeki* tarihlerin 23'ü *tam*, 18'i *menkût* ve 3'ü *ta'miyeli*dir. *Tam tarih*lerden 1'i ise, dize içerisindeki bir tamlamadan ibarettir.

Hazān-ı Āşār'da bir de lafzen tarih vardır. Şair bir rüyasını anlattığı mesnevînin tarihini lafzen bildirmiştir:

konmadan biñ iki yüz kırka rakam

nazma almışdı bu ma'nâyı kalem (*HA. Rû'yâ*, 27. by.)

Tarih Manzumelerinde Biçim

Tarih manzumelerinde nazım biçimi genellikle *kıt'a*dır. İzzet Molla da tarihlerinin büyük bölümünü bu nazım biçimi ile yazmıştır. Ancak, beyit sayıları ve *matlâ*'larının kafiyesi açısından kimi manzumelerin *kaside/gazel* nazım biçiminde olduğu görülür.

Bahār-ı Efķār'ın, padişaha ait *tarihleri* içeren IV. bölümündeki manzumelerden 105'i 2 beyitten fazladır. 2 beyitli *kıt'aların* sayısı 33'tür. Bu bölümde beyit sayısı 15'ten fazla olup *matlâ*' ve iç bölümlenmesi yönünden *kaside* nazım biçimine uyan 3 şiir vardır (IV/I, IV, CXXXVI). İlk iki *kaside nesib*, *girizgâh*, *medhiye* ve *dua* bölümleri ile padişaha sunulan *kasideler* bölümündeki *dariyelerle* aynı özellikleri taşımaktadır. Üçüncü kasidede yalnızca *medhiye* ve *dua* bölümleri vardır. Bu bölümdeki manzumelerin en uzununu 28 beyittir (IV/II). Bu şiir *nesib*, *girizgâh*, *medhiye* ve *dua* bölümleriyle içerik açısından *kasideye* benzediği halde, *matlâ*' *musarra* olmadığı için *kıt'a-i kebire*dir. Bu bölümde 18, 15, 14 ve 11 beyitli birer, 13 beyitli 2; 12 beyitli 4; 10 beyitli 8; 9 beyitli 7; 8 beyitli 4; 7 beyitli 9, 6 beyitli 5; 5 beyitli 21; 4 beyitli 4 ve 3 beyitli 8 *kıt'a-i kebire* vardır. Bu bölümdeki 28 manzume de *nazm* biçimindedir. Bu *nazmların* en uzununu 14 beyittir (IV/VIII).

Bahār-ı Efķār'ın atama, azil ve çeşitli olayları içeren *tarihlerin* bulunduğu V. bölümünde en uzun *kıt'a* 18 beyittir (V/I). Bu bölümde ayrıca 4, 6, 15 ve 17 beyitli ikişer; 8, 10, 11, 12 ve 13 beyitli birer; 3 beyitli 4; 5 beyitli 7 ve 9 beyitli 3 *kıt'a-i kebire* vardır. 2 beyitli *kıt'a* sayısı ise 41'dir. Bölümdeki en uzununu 9 beyit olan toplam 7 şiirin *matlâ*' *musarra* olup 5'inde *mahlas* bulunmaktadır.

Bahār-ı Efķār'ın, tarih manzumeleri bakımından beyit sayısı en az olan kısmı, ölüm tarihlerinin yer aldığı VI. bölümdür. Bu bölümdeki en uzun *tarih manzumesi* Kitapçı Said Efendi'nin ölümü için yazılan 15 beyitlik *kıt'a-i kebire*dir (VI/I). 97 manzumenin bulunduğu bölümde 2 beyitli 66 *kıt'a* vardır. Geri kalan şiirlerin ise 8'i 3 beyitli, 13'ü 5 beyitli, 1'i 6 beyitli, 2'si 7 beyitli ve 2'si 9 beyitli *kıt'a-i kebire* olup toplam 4'ü *nazm*dir.

Keçeci-Zâde İzzet Molla'nın Yazdığı Tarih Manzumeleri

Hazân-ı Âşâr'daki toplam 39 tarih manzumesi içinde en uzununu 21 beyitli *kıt'a-i kebiredir*. Bu divanda 2 beyitli tarih sayısı 4'tür. Geri kalan tarihlerin 1'i 3 beyitli, 1'i 4 beyitli, 2'si 5 beyitli, 5'i 6 beyitli, 2'si 7 beyitli, 1'i 8 beyitli, 1'i 9 beyitli, 10'u 10 beyitli, 2'si 11 beyitli, 1'i 12 beyitli, 1'i 15 beyitli, 1'i 17 beyitli *kıt'a-i kebiredir*. *Hazân-ı Âşâr*'daki, en uzununu 17, en kısası 5 beyitli toplam 7 manzumenin *matla*'ları *musarra* olup *mahlas* beyitleri vardır.

İzzet Molla *Bahâr-ı Efkâr*'daki 112 ve *Hazân-ı Âşâr*'daki 4 *tarih kıt'as*ında *mahlas* kullanmamıştır.

Diğer Eserlerindeki Tarih Manzumeleri

İzzet Molla'nın *Mihnet-keşân* ve *Gülşen-i Aşk* adlı mesnevîlerinde de tarih manzumelerine yer verdiği görülmektedir.

Mihnet-keşân mesnevîsi üzerine doktora tezi hazırlayan ve eserin tahlilini tenkitli metni ve tıpkıbasımını ile birlikte yayımlayan Ali Emre Özyıldırım, klasik mesnevîlerde genelde eserin sonundaki telif tarihini gösteren kıt'alar dışında tarih manzumelerine yer verilmediğini belirtiyor. Özyıldırım, söz konusu tarih manzumelerini değerlendirirken *Mihnet-keşân*'daki bu yeniliğin, eserin klasik mesnevîlerden farklı olarak, şairin başından geçen günlük gelişmelere göre düzenlenmiş olmasından kaynaklandığına dikkat çekiyor.¹²

Şairin bir yıllık Keşan sürgününü konu alan *Mihnet-keşân* mesnevîsinde, biri arkadaşı Tal'at tarafından yazılmış 6 *tarih manzumesi* ve bir *kaside-i tarihiyye* vardır. *Mihnet-keşân*'ın yazılmasında birinci derecede etkili olan Talat'ın dokuz beyitlik Farsça tarihi (b. 962-970)¹³ dışındaki üç tarih manzumesinde, İzzet Molla'nın çeşitli vesilelerle İstanbul'a sesini duyurmaya çalıştığı görülmektedir. Bunlardan ilki şairin, Şehzade Abdülmecid'in doğumu üzerine yazdığı on yedi beyitlik manzumedir (b. 1485-1501). Bu manzumenin dokuz beytinde şair, gurbetteki sıkıntılarını anlatır, padişaha sadakatini bildirir ve af diler. İzzet Molla'nın yakın dostu Mustafa Behcet Efendi (ö. 1249/1834)'nin "Ser-etibbâ" olması üzerine yazdığı beş beyitlik manzume (b. 2342-2346) de şairin bu şefaata talebini dile getirir. Bu bir yıllık sürgün esnasında yapılan önemli atamalardan biri de Mekkî-zâde Mustafa Asım Efendi (ö. 1262/1846)'nin Şeyhülislam olmasıdır. Şair bu atamaya da on beş beyitlik bir manzume ile tarih düşer (b. 3435-3449). Yine bu şiirde de şairin muhatabından şefaata beklediği açıkça görülür. Mesnevîde bu manzumelerden sonraki beyitler, şairin her defasında yaşadığı hayal kırıklığını gözler önüne sermektedir.

¹² Özyıldırım, age. c.1, s. 82-83.

¹³ *Mihnet-keşân*'daki tarih manzumeleri için bkz. Özyıldırım, age c. 2, s. 90-91, 126-127, 182, 255-256, 266-271, 304.

İzzet Molla'nın bu sürgün döneminde yazdığı diğer şiirlerin de çoğunlukla özür ve şefaath konulu olduğu görülmektedir.¹⁴ Söz konusu şiirlerin bir kısmı *Bahâr-ı Efkâr*'da, bazıları da *Mihnet-keşân*'da kaydedilmiştir. *Mihnet-keşân*'da kullanılan şiirlerin divana alınmadığı görülüyor. Şairin, Mehmed Said Galib Paşa (ö. 1244/1829)'nın sadrazamlığa getirilmesi üzerine yazdığı yetmiş altı beyitlik *şitaiyye* aynı zamanda bir *kaside-i tarihiyye*dir (b. 3604-3679). Büyük bir umutsuzlukla kaleme aldığı bu kaside Galib Paşa'nın şefaathçi olmasıyla İzzet Molla'nın "aff-ı şahaneye" uğramasına vesile olmuştur. Şair, Galib Paşa'ya duyduğu minneti ayrıca *Bahâr-ı Efkâr*'daki iki kaside ile ifade etmiştir (III/IV, V).

Mihnet-keşân'da yer alan bir diğer tarih manzumesi de İzzet Molla'nın, İstanbul'a döndükten sonra, II. Mahmud'un talebi üzerine, padişahın diktirdiği nişangâh için yazdığı on iki beyitlik şiirdir. Şair için bu manzumenin önemi, padişahın teveccühüne tekrar kavuştuğunun göstergesi olmasıdır.

Mihnet-keşân'daki son tarih manzumesi, klasik mesnevîlerde de de görülen, eserin te'lifini gösteren beş beyitlik kıt'adır (b. 4163-4167). Burada şair, eserin tertibine yardımcı olan Hüsâm ve Vahîd Efendilere duyduğu minneti ifade etmekte ve son beytin iki mısraında iki tarihle eserine son vermektedir. İzzet Molla'nın, *Hüsn ü Aşk* tarzında, tasavvufî seyr u sülûkü sembolik bir dille anlatan yaklaşık 300 beyitlik *Gülşen-i Aşk* mesnevîsinin sonunda da beş beyitlik bir tarih manzumesi yer alır.¹⁵ Her iki eser için yazılan tarih mısraları menkûr tarih biçimindedir.

Sonuç

İki divanı ve üç mesnevîsi ile 19. yüzyılın önde gelen divan şairlerinden olan Keçeci-zâde İzzet Molla, tarih manzumeleri ile başta II. Mahmud dönemi olmak üzere yaşadığı çağın önemli olaylarına ışık tutmuştur. Doğumdan ölüme, sakal bırakmadan, yarin vefasızlığına; çeşme yapımından saray onarımına kadar, devrinin çeşitli hayat sahnelerini yansıtan bu şiirler, sosyoloji, sanat tarihi, askerî, siyasî vb. birçok alanda yapılacak çalışmalar için birer arşiv belgesi niteliğindedir.

Bu manzumelerde, Batı karşısında geri kalmış Osmanlı'nın yenileşme gayretleri görülebilir. Örneğin Vak'a-i Hayriyye olarak anılan dönemin en büyük siyasî ve askerî dönüşümünü,

koyup kaldırmadan ikide bir âh

¹⁴ Bahâr-ı Efkâr'daki üç kaside (II/II, V; III/VI) affedilmek için padişaha ve devlet büyüklerine sunulmuştur. Yine şairin Keşân'da bulunduğu sırada ona *tesliyetname* gönderen Rumeli valisi Seyyid Mehmed Paşa (ö. 1256/1840'dan sonra)'ya yazdığı teşekkürname içerikli kaside (III/XI) de Keşân'da yazılmıştır.

¹⁵ Karacasu, agm, s. 758.

Keçeci-Zâde İzzet Molla'nın Yazdığı Tarih Manzumeleri

kazan devrildi söndürdü ocağı

dizeleriyle veciz bir şekilde özetleyen meşhur kıt'a da bu manzumeler arasındadır. Askerî alanda yapılan cebehâne, tophâne, kışla, nişangâh, tabya gibi yapıların yanında çeşitli tarikatlara ait dergâhların yapım ve onarımı için yapılan masraf hakkında bir fikir yürütebilmek için bu manzumeler, kaynaklık edebilir. Veba salgınından dolayı doğumundan kısa süre sonra ölen şehzadelerin acı hikâyeleri yine bu manzumelerde bulunabilir.

Kısacası 44 yaşında vefat etmiş İzzet Molla'nın hayatının son 24 yılında ortaya çıkan hemen tüm önemli hadiseleri, şairin kişisel sıkıntılarını ve hayata dair kimi küçük ayrıntıları, onun harf harf işlediği manzumelerinde görmek ve önemli idarî değişikliklere sahne olmuş II. Mahmut dönemi hakkında yorum yapabilmek için onun yazdığı diğer eserleri gibi tarih manzumelerine de bakmak faydalı olacaktır.

Kaynakça

Ahmed Cevdet (1299/1881). *Mecmua-i Sürûrî*. İstanbul.

Canım, Rıdvan (2009). "Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebcet Ustası: Adanalı Sürûrî", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 13/2, s.105-120.

Karacasu, Barış (2009). "Keçeci-zâde İzzet Molla ve Gülşen-i Aşk'ı", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2*, Winter, s.690-726.

Lewis, Bernard (1991). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK. Yay. Ankara.

Leyla Hanım (1267/1850). *Divan*, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul.

Özyıldırım, Ali Emre (2007). *Keçeci-zade İzzet Molla and Mihnet-Keşan, Part1-2. The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University. Sources of Oriental Languages and Literatures 81-81*.

Sürûrî Seyyid Osman. (1255/1839). *Dîvan*, Bulak.

Şahin, Ebubekir Sıddık (2005). *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkar ve Hazân-ı Âsâr*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yakıt, İsmail (1992). *Türk İslâm Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay. İstanbul.

Yücer, H. Mahmut (2003). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul.